

КАТОЛИЦИЗМ ТА ВІЙНА

DOI: 10.71294/ersj.2022.04

Анатолій Бабинський

Позиція Папи Франциска в контексті російської агресії проти України (липень 2022 р.)

Anatolii Babynskyi

The Stance of Pope Francis in the Context of Russian Aggression Against Ukraine (July 2022)

Abstract. The author of the essay highlights the historical determinants of the Vatican's reaction to the Russian aggression against Ukraine and the weight of the subjective factor of Pope Francis in shaping the position of the Holy See on this issue. The position of "impartiality" or "positive neutrality" of the Vatican during armed conflicts between states dates back to the pontificate of Benedict XV and the First World War; the same methodology of interaction with the parties to the conflicts was followed by his predecessors. After the Second World War, the Catholic Church accounted for the emergence of weapons of mass destruction and took an even more radical position: it gradually limited the scope of the notion of "just war," instead emphasizing the condemnation of war as a phenomenon. However, realizing the inevitability of military conflicts, the Catechism of the Catholic Church speaks of the right to "legitimate defense" in case of aggression. The position of Pope Francis is thus entirely consistent with the Catholic approach to wars, which his predecessors formed. However, the subjective factor of Pope Francis and his Latin American origin is also important. Namely, his attention to the "small

man” who suffers because of the struggle of the “global powers” is manifested in his spontaneous statements in which Ukraine appears not so much as a victim of Russian aggression, but instead as a victim of a geopolitical struggle between superpowers. The “Eastern policy” of Pope Francis is somewhat different from the approaches of his predecessors. For Pope Francis, a particular regime’s policy on human rights, freedom of conscience, and religion does not play a primary role when it comes to the need to provide pastoral care for the faithful.

Keywords: Holy See, just war doctrine, Pope Francis, Russian aggression, neutrality, impartiality, Vatican, Vatican and Ukraine, the Eastern policy of the Vatican, lawful self-defense.

Дискусія щодо позиції Ватикану в контексті російської агресії проти України розпочалася задовго до початку відкритого російського вторгнення. Уже в лютому 2015 р. слова Папи Франциска, який назвав російську проксі-агресію на Донбасі «братовбивчою війною», викликали подив і навіть обурення і в середовищі українських католиків обох обрядів, і в ширших колах українського суспільства (Маринович, 2015; Щоткіна, 2015). Не менш емоційні дискусії відбувалися в контексті інших ватиканських ініціатив, які так чи інакше були пов’язані з діями Росії проти України¹. Усі ці дискусії, однак, мали радше характер *ad hoc* і, якщо і стосувалися глибинних причин тих чи інших висловлювань або дій з боку Апостольського престолу, то зупинялися здебільшого на критиці ватиканської *Ostpolitik* та екуменічних стосунків із РПЦ.

Через гібридний характер тліючої війни на Донбасі принцип «позитивного нейтралітету»², якого Ватикан дотримується у випадку міждержавних конфліктів, не викликав настільки негатив-

¹ Ідеться, зокрема, про Гаванську декларацію, яку підписав Понтифік і патріарх московський Кирило на Кубі у 2016 р. (див., напр., Святослав, 2016; Маринович, 2016) та візит до Донецька й Луганська Апостольського нунція в Україні, архієпископа Клаудіо Гуджеротті у 2017 р. (Гуджеротті, 2017; Филипович, 2017).

² Суть цього принципу кардинал П’єтро Паролін окреслив під час виступу на конференції “The Holy See and Vatican City State in the New International Context”, з нагоди 90-ліття підписання Латеранських угод. За його словами, Апостольський престол не обмежується лише спостереженням за ситуацією, а сприяє побудові діалогу між залученими сторонами (Parolin, 2019).

них емоцій, як це сталося після 24 лютого. Навпаки, незадовго до відкритого російського вторгнення в Україну і український політикум, і представники католицьких церков прагнули залучити Ватикан у якості посередника в переговорах між Україною і Росією, а також висловлювали надію на візит Понтифіка в Україну, який, на думку багатьох, міг би привернути увагу світу до України і цим запобігти війні (Святослав, 2021; Юраш, 2022)³.

Із Ватикану, у свою чергу, звучали настійливі звернення до міжнародної спільноти та учасників нормандського формату із закликом запобігти можливій ескалації, а 23 лютого 2022 р., по суті за кілька годин до повномасштабного нападу, Понтифік проголосив Попільну середу, 2 березня, днем молитви і посту за мир в Україні (Francis, 2022a; Vatican News, 2022a; Коцур, 2022).

Першою реакцією з боку Ватикану на початок відкритого російського вторгнення стала коротка заява Держсекретаря Апостольського престолу кардинала П'єтро Пароліна, який відзначив, що Папа Франциск засмучений «погіршенням ситуації», та пригадав слова, які Понтифік сказав напередодні, що сторони мають стриматися «від будь-якої дії, що може спричинити ще більше страждання населення, дестабілізуючи співіснування між народами та дискредитуючи міжнародне право». Він також висловив сподівання «на пробіс сумління тих, хто тримає в руках долі світу», і закликав до переговорів, які, на його думку, могли би захистити «законні прагнення кожного» й уберегти «світ від безумства та жахів війни» (Parolin, 2022). Разом із максимально обережними висловлюваннями, кардинал Паролін уникнув уживання слів «агресія» чи «вторгнення», натомість використав слова з російського пропагандистського словника про «російську спеціальну військову операцію на території України». Своєю чергою, Папа Франциск, відійшовши від дипломатичного протоколу, відвідав 25 лютого російське посольство при Апостольському престолі, де висловив свою стурбованість подіями в Україні (Pullella, 2022).

Упродовж наступних тижнів і місяців риторика Ватикану стосовно того, що саме відбувається в Україні, постійно змінювалася. Вже 2 березня Папа Франциск назвав події в Україні «війною» (Holy See, 2022), 13 березня під час чергової молитви Angelus Пон-

³ Слід звернути увагу, що згідно з даними Центру Разумкова станом на 2020 р. Папа Франциск мав в Україні найвищий рівень довіри серед усіх українських і закордонних релігійних лідерів (докладніше див. Центр Разумкова, 2020).

тифік уперше вжив слова «збройна агресія» (Francis, 2022b), а 27 березня – «вторгнення» (Francis, 2022c)⁴. В інших аспектах Ватикан послідовно дотримувався лінії, яку започаткував кардинал П'єтро Паролін вже у перший день війни, закликаючи всі сторони до перемовин та солідаризуючись із тими, хто страждає від війни.

Паралельно зі зверненнями Папи під час загальних аудієнцій і недільних проповідей перед молитвою Angelus, у яких він згадував Україну, з'являлись і спонтанні коментарі Понтифіка. Відзначимо, що такі безпосередні й неформальні висловлювання Папи Франциска на різні теми стали певною особливістю цього понтифікату і деякі з них вже неодноразово провокували гострі дискусії всередині Католицької церкви⁵. У контексті російської агресії окремі спонтанні висловлювання Папи не стали винятком. Задля справедливості зауважимо, що в деяких моментах відхід Папи від офіційної лексики міг навіть потішити українське суспільство, як це було у випадку з характеристикою патріарха московського Кирила, як «вівтарника» В. Путіна, проте міркування Понтифіка про «гавкіт НАТО» та сумніви щодо доцільності постачання зброї Україні викликали в українському суспільстві шквал негативних емоцій. Не менше збурення зумовив сценарій цьогорічної хресної дороги у Велику п'ятницю, де під час XIII стації хрест несли українка й росіянка, які вже багато років проживають в Італії і працюють разом у місцевому госпісі.

Зауважимо, однак, що дискусія з приводу позиції Ватикану щодо російської агресії проти України точиться не лише в українському суспільстві чи в середовищі українських католиків. Оскільки вона підняла на поверхню теми, які стосуються цілої Католицької церкви, зокрема, такі, як доктрина «справедливої війни»⁶ та питання ватиканської «безсторонності» чи «позитивного

⁴ Інколи Папа Франциск удавався до більш емоційних слів, називаючи події в Україні «варварством» і «різаниною» та порівнював ситуацію з Руандою, ймовірно, натякаючи на геноцидний характер дій російської армії в Україні (Fontana, 2022; Франциск, 2022a).

⁵ Тут, до прикладу, можна пригадати полеміку стосовно фрази Папи Франциска «Якщо хтось є геєм і шукає Бога, і має добру волю, то хто я такий, щоб засуджувати його?», яка була відповіддю на запитання щодо можливості для особи з гомосексуальними нахилами стати католицьким священником.

⁶ Дискусія стосовно концепції «справедливої війни» розпочалася відразу після появи Енцикліки Папи Франциска «Fratelli tutti»; новий

нейтралітету»⁷ стосовно конфліктів між державами. Ще одним питанням, яке постає в контексті російської інвазії, є ймовірний вплив на позицію Ватикану т. зв. *Ostpolitik* чи намагання за всяку ціну зберегти стосунки із Москвою й Московською патріархією шляхом уникнення прямої словесної конфронтації з В. Путіним або патріархом Кирилом (див., напр., Gagliarducci, 2022).

Не менш важливе питання в цій дискусії – наскільки сильним у позиції Ватикану є суб'єктивний фактор Папи Франциска, а наскільки вона є продовженням підходу, який сформували його попередники на римській катедрі. Із огляду на місце, яке займає єпископ Рима в структурі і житті Католицької церкви, цей аспект дуже важливий.

Концепція «справедливої війни» в Католицькій церкві⁸ сягає своїм корінням свв. Амброзія і Августина і до XX ст. не зазнавала

її виток спровокували слова Понтифіка, що «війни завжди є несправедливими» під час zoom-розмови з патріархом Кирилом (Miller, 2022; Russo, 2022; Якубовська, 2020).

⁷ Автором і архітектором ватиканської політики «безсторонності» (англ. *impartiality*) був держсекретар Апостольського престолу у 1914–1930 рр. кардинал П'єтро Гаспарі, який очолив Держсекретаріат за понтифікату Бенедикта XV, у розпал Першої світової війни. Згідно з задумом, ця політика повинна була залишити за Апостольським Престолом і Папою можливість засуджувати принципи чи й політику держав і партій, при цьому, однак, не повинні були би звучати конкретні імена чи назви країн, щоб Апостольський престол не був втягнений у партійну боротьбу чи опинився по одній зі сторін у конфлікті (докладніше див. Сорра, 2013). Папа Бенедикт XV особисто наголошував на тому, що «безсторонність» не слід плутати з «нейтральністю», оскільки остання є «пасивністю». Натомість, за його словами, Папа повинен займати активну позицію задля «примирення всіх людей на землі», зберігаючи при цьому «палку прихильності до всіх своїх дітей, не вибірково, але найбільш неупереджено» (Anonimus, 1916). Сьогодні натомість Апостольський престол вживає поняття «позитивного нейтралітету» (див. прим. № 2).

⁸ Вчення Католицької церкви про «справедливу війну» формувалося впродовж кількох століть: від простого твердження св. Августина про те, що справедливою може бути лише війна проти несправедливого агресора, до більш докладної концепції, яка протягом багатьох століть залишалася майже незмінною. Згідно з нею, «справедливою» можна вважати лише таку війну, яка: має справедливу причину та

істотних змін (Massaro & Shannon, 2003). Проте з початком холодної війни розпочався процес переосмислення деяких її аспектів. Пій XII (1939 – 1958 рр.) уважав оборонні війни справедливими й наголошував, що й інші нації мають обов'язок не покидати атаковану країну в біді. При цьому він зауважував, що оборонні війни, хоч і легітимні, все ж містять ризик розпалювання ще більшого конфлікту з усіма його духовними та матеріальними наслідками (Holy See, 1948). Потужний розвиток різних видів озброєння, а особливо поява атомної зброї, змушували наступних пап висувати додаткові застереження щодо можливості «справедливої війни» (Himes, 1994). І Папа Іван XXIII, автор енцикліки «*Pacem in Terris*» («Мир на землі»), і його наступники поступово відходили від такої термінології, зосереджуючи фокус на миробудуванні та закликах про створення такого наддержавного й загальновищого органу, який міг би вирішувати суперечки між країнами, щоби ті не вдавалися до зброї. Але оскільки загроза нових воєн усе ж залишалася на порядку денному, то отці Другого ватиканського собору ствердили, що «доки існуватиме небезпека війни і не буде повноважної міжнародної влади, забезпеченої достатніми силами, не можна відмовити урядам у праві на законну оборону, якщо всі засоби мирних переговорів уже вичерпані» (GS, § 79). За словами, тоді ще кардинала, Йозефа Ратцінгера, питання «справедливої війни» і смертної кари викликали найбільше дискусій під час підготовки Катехизму Католицької церкви, який побачив світ у 1992 році. При цьому кардинал зауважував, що у випадку агресії «захист себе і інших є обов'язком» (Ratzinger, 2005). Власне, у Катехизмі, як і пізніше в Компендіумі соціальної доктрини

праведну мету; її має право вести лише законна влада і лише у випадку, коли перед цим зроблено все можливе для вирішення суперечки мирним шляхом; якщо існує реальна ймовірність успіху; якщо гіпотетичні втрати противника будуть пропорційними до вчиненої несправедливості; якщо вона не ведеться проти мирного населення. Катехизм Католицької церкви, виданий у 1992 р., перелічує лише чотири умови «справедливої війни»: щоб шкода, завдана агресором нації чи спільноті націй, була тривалою, важкою і безперечною; щоб усі інші засоби для покладення цього краю виявилися неможливіми або безуспішними; щоби були обґрунтовані можливості успіху; щоби використання зброї не спричинило лиха й безладдя, важчих, ніж лихо, яке потрібно усунути, а під час оцінювання цих умов треба враховувати потужність сучасних засобів руйнування.

Католицької церкви, хоча й перелічені традиційні умови, які виправдовують використання військової сили, мова йде про «законний захист», а не про «справедливу війну» (Пор. ККЦ, §2309; КСДЦ, §500).

Продовжуючи траєкторію своїх безпосередніх попередників, Папа Франциск убачає шлях до запобігання війнам у виробленні дієвих і прозорих механізмів запобігання воєн у рамках наддержавних організацій, зокрема ООН. Із іншого боку, він висловлює застереження щодо «надто широкої інтерпретації» права на законний захист, який дехто може використовувати для «профілактичних» атак чи таких дій, які приносять більше зла, ніж те, яке необхідно усунути (Fratelli Tutti (FT), § 258). Тут він керується логікою отців Другого ватиканського собору, які, спостерігаючи за потужним науковим удосконаленням зброї, уважали, що військові дії з її застосуванням «можуть заподіяти величезні руйнування без розбору, тому виходять далеко за межі законної самооборони» (Пор. GS, § 80; FT, § 258). І це стало для нього підставою стверджувати, що «сьогодні дуже важко обрати критерії, розроблені протягом минулих століть, щоби стверджувати про можливість «справедливої війни»» (Там само). Поруч із цим, в іншому місці енцикліки, визнаючи неминучість конфліктів, Папа Франциск підкреслює, що християнська відповідь на дії гнобителя «не означає дозволяти йому надалі залишатися таким, наштотхувати його на думку, що те, що він робить, є прийнятним. Навпаки, справжня любов до кривдника означає змусити його зупинитися; це спроба позбавити його тієї сили, яку він не вміє правильно використовувати і яка знищує в ньому людину» (FT, § 241). Таким чином, законність права на самозахист не заперечується; навіть більше – зупинити кривдника в інтересах не лише страждаючої сторони, але й самого злочинця.

Тут також потрібно зауважити, що заперечення можливості «справедливої війни» вкотре прозвучало під час розмови Папи Франциска з патріархом Кирилом (Vatican News, 2022b). Однак, як стало відомо згодом, ці слова Понтифік сказав після того, як патріарх протягом двадцяти хвилин намагався обґрунтувати справедливість російської агресії проти України (Fontana, 2022). Позиція патріарха в даному випадку, була якраз яскравим прикладом того, про що Папа Франциск застерігав у своїй енцикліці «Fratelli Tutti», коли звертав увагу на ймовірні зловживання й маніпуляції умовами «справедливої війни» (Пор. FT, § 258).

Не важко зауважити, що в питанні «справедливої війни» Папа Франциск, хоч і йде у фарватері, який накреслили його попередники, проте його підхід більш радикальний. Він, можливо, продиктований не лише бажанням радикального й безкомпромісного спротиву будь-яким війнам, але і його безпосереднім латиноамериканським досвідом. Історія Латинської Америки у XX ст. сповнена численними переворотами, збройними конфліктами та революційними рухами, у тому числі й антиколоніальними. Католицька церква неодноразово була втягнена в ці протистояння, що врешті-решт негативно відбивалося на ній самій. Тому для багатьох католиків у цьому регіоні політика, а тим паче геополітика, видається брудною справою. На протипагу цьому Папа Франциск поставив у фокус свого понтифікату «маленьку людину», страждання якої, на його думку, часто є наслідком зіткнення інтересів сильних світу (Росса, 2022). І часто міркування Папи про ситуацію в Україні відображають саме таку схему: він солідаризується з тими, хто страждає, а причиною цих страждань вважає зіткнення глобальних гравців, у якому Україна є жертвою (Пор. Росса, 2022; Spadaro, 2022).

Латиноамериканське походження Папи Франциска неодноразово ставало причиною для його характеристики як прихильника лівих (і ліберальних) ідей, проте для таких підозр немає достатніх підстав. Що ж до російської агресії проти України, то його позиція «безсторонності», у рамках якої він усіляко уникає називання Росії та імені її президента, а також ставка на «тиху» дипломатію, робить його не просто продовжувачем традиції недавніх попередників, таких як Павло VI чи Іван Павло II, але й одного з найконсервативніших Пап XX ст. – Пія XII.

Російська агресія щодо України дуже подібна до ситуації з нападом Німеччини на Польщу у 1939 р., причому в багатьох аспектах і реакція на неї з боку Ватикану не є винятком. Напередодні німецького вторгнення в Польщу Ватикан намагався виступити в якості медіатора між двома країнами, щоби запобігти війні, навіть коштом територіальних поступок з боку поляків, оскільки Пій XII уважав, що війна в будь-якому разі завдасть Польщі набагато більше лиха (Сорра, 2013; Ventresca, 2013). А після вторгнення Німеччини у своїй енцикліці «*Summi Pontificatus*» (SP) («Верховного понтифікату») від 20 жовтня 1939 р. Понтифік, не називаючи агресора, коротко згадав про «народи, занурені у вир війни» та висловив солідарність і співчуття польському народові (SP, § 106). І дипломатична активність Апостольського престолу

напередодні війни, і стримана реакція Папи Пія XII на відкриту агресію спровокували в польському суспільстві хвилю розчарування (Pease, 1991). Натомість німецькій пропаганді позиція Апостольського престолу давала широкий простір для маніпуляцій.

Через це сучасна дискусія стосовно постави Пія XII в контексті Другої світової війни, яка отримала друге дихання після того, як Папа Франциск відкрив доступ до архівів цього періоду (див., напр., Kertzer, 2022; Napolitano, 2022), відразу стала дискусією також про Папу Франциска та ватиканський принцип «безсторонності» (див., напр., Verdú, 2022).

Вже після війни у своєму посланні на Різдво 1948 р. Пій XII емоційно наголошував, що у випадку несправедливої агресії «солідарність сім'ї народів забороняє іншим вести себе як прості глядачі, виявляючи безпристрасний нейтралітет», додаючи, що неможливо виміряти шкоду «вже заподіяну в минулому такою байдужістю до агресивних воєн» і що така постава «лише заспокоїла та підбадьорила авторів і розпалювачів агресії» (Holy See, 1948). Під час Другої світової війни Ватикан, звісно, не вів себе суто як «глядач» і не залишався «байдужим до агресивних воєн», проте його позиція «безсторонності», бодай ззовні, виглядала як «безпристрасний нейтралітет».

Попри ці слова Пій XII підхід Апостольського престолу у випадках військової агресії не зазнав змін, і його наступники, включно з Папою Франциском, продовжують дотримуватися цієї лінії⁹. З іншого боку, варто відзначити, що риторика нинішнього Понтифіка має свою позитивну динаміку. Якщо у перші тижні війни він більш послідовно тримався лінії того ж Пія XII, то вже у своєму посланні на VI Всесвітній день бідних він охарактеризував російську агресію як «пряме вторгнення «наддержави», що має намір нав'язувати свою волю всупереч принципів самовизначення народів» (Франциск, 2022b). На перший погляд ці зміни не є істотними, проте настільки близько до прямої ідентифікації агресора не підходив жоден із його недавніх попередників.

⁹ Слід зауважити, що одним з аргументів папи Бенедикта XV на захист принципу «безсторонності» було те, що Апостольський престол може бути введений в оману через брак достовірної інформації і відповідно винести неправильне моральне судження (Anonymous, 1916). Проте навряд чи в сучасній ситуації, коли війна відбувається в «прямому етері», цей аргумент може бути настільки ж релевантним, як це було на поч. XX ст.

Останній важливий аспект позиції Ватикану стосовно України пов'язаний з т. зв. східною політикою Ватикану або ж *Ostpolitik*. Як і щодо попередніх питань, Папа Франциск не є її творцем, а успадкував від своїх попередників принципи, як і результати цієї політики, доволі амбівалентні. Її можна трактувати як церковний аналог *Realpolitik*, зрадою цінностей і принципів із надією на досягнення сумнівної мети; або ж «мистецтвом можливого», оскільки, завдяки *Ostpolitik*, наприклад, Йосифа Сліпого вдалося звільнити з ГУЛАГу, знайти «*modus non moriendi*»¹⁰ для католиків за залізною завісою в 1960-х і 1970-х роках, що згодом до певної міри сприяло занепаду комунізму та демократичній трансформації Східної й Центральної Європи (Докладніше Dunn, 2004; Riccardi, 1992; Stehle, 1981). Ця політика також дозволила налагодити екуменічні контакти з Московською патріархією.

Потрібно взяти до уваги й те, що в Католицькій церкві, зокрема й у Ватикані, були (і є) як критики, так і прихильники цього курсу. В українському контексті, сам глава УГКЦ Йосиф Сліпий, критикував його в своєму «Заповіті», але одночасно підтримував приязні контакти з митрополитом Ленінградським і Новгородським РПЦ Никодимом Ротовим. Хоча загалом діаспорне середовище УГКЦ було налаштоване щодо *Ostpolitik* украй негативно (Докладніше Бабинський, 2020).

У контексті понтифікату Папи Франциска найяскравішими проявами цієї політики стала зустріч із патріархом Кирилом на Кубі у 2016 р. та підписання Тимчасової угоди між Апостольським престолом і Китаєм у 2018 р. Як і в попередні десятиліття, критики відзначали, що такі кроки засновані на ілюзіях та не дадуть позитивних результатів, а репутаційні втрати Католицької церкви будуть непоправними (Пор. Weigel, 2020); прихильники, натомість, продовжували наголошувати на добрих плодах у довгостроковій перспективі (Пор. Faggioli, 2020).

Агресія Росії проти України знову актуалізувала ці питання. Для декого війна стала ще одним доказом того, що *Ostpolitik* є хибною по суті, оскільки її використовують ті сили, які бачать відносини з Апостольським престолом лише одним із багатьох інструментів для досягнення власних цілей на геополітичній шахівниці (Пор. Weigel, 2022; Weigel, 2016). Знайдуться й ті, хто

¹⁰ Тобто такий спосіб існування, який би забезпечив структури Католицької церкви в СРСР та країнах соцтабору від цілковитого знищення.

вважає, що «діалогу за будь-яку ціну» з Москвою немає альтернативи в умовах загрози ядерної катастрофи для всього людства.

Проте сама по собі *Ostpolitik* не є однорідною. Її ініціатором вважають Папу Івана XXIII, різні підходи до неї мали Папи Павло VI і Іван Павло II. Тому навіть прихильність Папи Франциска до її продовження без особливого переосмислення не свідчить однак, що він лише рухається траєкторією, яку накреслили попередники.

У Франциска багато спільного з Іваном XIII: обох їх часто називають «вселенськими парохами», оскільки і Франциск, як і канонізований ним попередник, має безпосередню вдачу, схильний до імпровізацій та віддає перевагу особистим контактам і зустрічам, а не протокольнім дипломатії. Нинішній Понтифік переконаний, що особиста зустріч спроможна змінювати ситуацію в напрямку суспільного миру і такі зустрічі не повинні обмежуватися лише «чистими і незаплямованими людьми» (Пор. FT, §215-217). Цим, найімовірніше, пояснюється його бажання чергової зустрічі з В. Путіним і патріархом Кирилом.

Із іншого боку, для Франциска, який, маючи латиноамериканський досвід, звик до того, що церква може існувати за різних політичних режимів чи диктатур, а тому, наприклад, не приділяє достатньо уваги питанням, пов'язаним із характером режиму та правами людини в Китаї (чи Росії), ставлячи собі за мету забезпечити максимально сприятливі умови для існування там церкви. Проте питання, наскільки такий підхід виправданий, зважаючи на ту ж таки соціальну доктрину церкви, залишається відкритим. І це, мабуть, той момент, який до певної міри відрізняє Папу Франциска від його попередників.

Підсумовуючи, варто відзначити, що реакція Папи Франциска на російську агресію проти України залишається вкоріненою в традицію, сформовану попередніми понтифіками та ватиканськими дипломатами. Хоча в деяких моментах Франциск пішов далі своїх попередників, поставивши під сумнів, наприклад, релевантність доктрини «справедливої війни» в умовах наявності великої кількості зброї масового знищення. Все ж він не заперечує права на «законну оборону». Найбільш дискусійним у нинішніх умовах залишається питання ватиканської «безсторонності» в умовах конфліктів. Справедливим є бажання з боку Понтифіка уникнути звинувачень в тому, що він є «капеланом Заходу» (Пор. Tornielli, 2022), проте не зрозуміло, чому моральна оцінка дій агресора і називання його на ім'я, це право і обов'язок умовного Заходу, а не Церкви Христової.

Посилання

- Anonymous (1916), "Pope Eager to Convince the World at Large of His "Absolute Impartiality" in the War", *The New York Times*, July 24, p. 1.
- Coppa, F.J. (2013), *The life & pontificate of Pope Pius XII: between history & controversy*. The Catholic University of America Press.
- Dunn, D.J. (2004), *The Catholic Church and Russia: popes, patriarchs, tsars, and commissars*. Ashgate.
- Faggioli, M. (2020) *No easy solutions: a response to Weigel's critique of the Vatican-China deal*. [online] Available at: <https://www.ncronline.org/news/opinion/no-easy-solutions-response-weigels-critique-vatican-china-deal> [Accessed 15 June 2022].
- Fontana, L. (2022) *Intervista a Papa Francesco: «Putin non si ferma, voglio incontrarlo a Mosca. Ora non vado a Kiev»*. [online] Available at: https://www.corriere.it/cronache/22_maggio_03/intervista-papa-francesco-putin-694c35fo-ca57-11ec-829f-386f144a5eff.shtml [Accessed 15 June 2022].
- Gagliarducci, A. (2022) *Pope Francis, is that for Ukraine a 21st-century "ostpolitik"?* [online] Available at: <http://www.mondayvatican.com/vatican/pope-francis-is-that-for-ukraine-a-21st-century-ostpolitik> [Accessed 15 June 2022].
- Himes, K.R. (1994), "War", in: Dwyer, J.A., Montgomery, E.L. (Eds.), *The New Dictionary of Catholic Social Thought*. Liturgical Press, pp. 977–982.
- Holy See (1948) *Radiomessaggio di Sua Santità Pio XII al mondo intero in occasione del Natale*. [online] Available at: https://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1948/documents/hf_p-xii_spe_19481224_un-tempo.html [Accessed 15 June 2022].
- Holy See (2022) *Audiencja generalna Ojca Świętego Franciszka*. [online] Available at: <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2022/documents/20220302-udienza-generale.html> [Accessed 15 June 2022].
- Kertzer, D.I. (2022) *The Pope's Secret Back Channel to Hitler*. [online] Available at: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/05/pope-pius-xii-negotiation-hitler-catholic-church/639435> [Accessed 15 June 2022].
- Massaro, T., Shannon, T.A. (2003), *Catholic Perspectives on Peace and War*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Miller, P.D. (2022) *Pope Francis on Just War and Ukraine*. [online] Available at: <https://providencemag.com/2022/03/pope-francis-just-war-ukraine> [Accessed 15 June 2022].

Napolitano, M.L. (2022) *On the Already-Public Negotiations Between the Holy See and Germany*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2022-06/vatican-osservatore-romano-response-pope-at-war-kertzer.html> [Accessed 15 June 2022].

Parolin, P. (2019) *Holy See at Forefront Protecting the Human Person*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2019-02/cardinal-pietro-parolin-holy-see-protecting-human-person.html> [Accessed 15 June 2022].

Parolin, P. (2022) *May Those Who Hold The Fate of the World in Their Hands Spare Us From the Horrors of War*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2022-02/parolin-may-those-who-hold-the-fate-of-the-world-in-their-hands.html> [Accessed 15 June 2022].

Pease, N. (1991), "Poland and the Holy See, 1918–1939", *Slavic Review*, Vol. 50, pp. 521–530.

Francis, Pope (2022a) *Address of his Holiness Pope Francis to the members of the diplomatic corps accredited to the Holy See*. [online] Available at: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2022/january/documents/20220110-corpo-diplomatico.html> [Accessed 15 June 2022].

Francis, Pope (2022b) *Angelus*. [online] Available at: <https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2022/documents/20220313-angelus.html> [Accessed 15 June 2022].

Francis, Pope (2022c) *Angelus*. [online] Available at: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2022/documents/20220327-angelus.html> [Accessed 15 June 2022].

Pullella, P. (2022) *Departing from Protocol, Pope Goes to Russian Embassy over Ukraine*. [online] Available at: <https://www.reuters.com/world/pope-went-russian-embassy-express-concern-over-war-moscow-envoy-2022-02-25/> [Accessed 15 June 2022].

Ratzinger, J. (2005) *After the 9/11 Attacks*. [online] Available at: <https://zenit.org/2005/04/27/cardinal-ratzinger-after-the-9-11-attacks> [Accessed 15 June 2022].

Riccardi, A. (1992), *Il Vaticano e Mosca, 1940-1990, Storia e società*. Laterza, Roma; Bari.

Rocca, F.X. (2022) *Pope's Wariness of U.S.-Dominated World Shapes His Russia, China Stances*. [online] Available at: <https://www.wsj.com/articles/popes-wariness-of-u-s-dominated-world-shapes-his-russia-china-stances-11655976795> [Accessed 15 June 2022].

Russo, C. (2022) *Pope Francis, Just War Theory, the Ukraine, and Beyond: Can War Be Just?* [online] Available at: <https://canopyforum.org>

[org/2022/05/04/pope-francis-just-war-theory-the-ukraine-and-beyond-can-war-be-just/](https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2022-05/pope-francis-just-war-theory-the-ukraine-and-beyond-can-war-be-just/) [Accessed 15 June 2022].

Spadaro, A. (2022) *Pope Francis in Conversation with the Editors of European Jesuit Journals*. [online] Available at: <https://www.laciviltacattolica.com/pope-francis-in-conversation-european-jesuit-journals/> [Accessed 29 June 2022].

Stehle, H. (1981), *Eastern Politics of the Vatican, 1917–1979*. Ohio University Press.

Tornielli, A. (2022) *The Pope's Voice, Crying Out in the Desert*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2022-03/pope-francis-war-ukraine-editorial-tornielli.html> [Accessed 29 March 2022].

Vatican News (2022a) *Pope Reiterates Call for Peace in Ukraine as Diplomatic Efforts Continue*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2022-02/pope-reiterates-his-call-for-peace-in-ukraine-as-diplomatic-effo.html> [Accessed 15 June 2022].

Vatican News (2022b) *Папа Франциск провів відеоконференцію з Патріархом Кірілом* [Електронний ресурс] Доступно за: <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2022-03/papa-pogovoryv-z-kirilom.html> [Дата перевірки: 15.06.2022].

Ventresca, R. (2013), *Soldier of Christ: the Life of Pope Pius XII*. Belknap Press of Harvard University Press.

Verdú, D. (2022). *Pío XII, un papa entre la santidad y Hitler*. [online] Available at: <https://elpais.com/cultura/2022-06-26/pio-xii-un-papa-entre-la-santidad-y-hitler.html> [Accessed 15 June 2022].

Weigel, G. (2016) *The Ostpolitik Failed. Get Over It*. [online] Available at: <https://www.firstthings.com/web-exclusives/2016/07/the-ostpolitik-failed-get-over-it> [Accessed 15 June 2022].

Weigel, G. (2020) *Thoughts on China-Vatican diplomacy*. [online] Available at: <https://www.catholicweekly.com.au/george-weigel-thoughts-on-china-vatican-diplomacy/> [Accessed 29 June 2022].

Weigel, G. (2022) *Reconsidering Vatican Ostpolitik: The Statecraft of a Saint*. [online] Available at: <https://angelicum.it/announcements/2022/05/27/reconsidering-vatican-ostpolitik-the-statecraft-of-a-saint-a-lecture-by-prof-george-weigel> [Accessed 15 June 2022].

Бабинський, А. (2020), *Патріархальний рух в середовищі українських греко-католиків у діаспорі (1964–1989 рр.)*. Видавництво Українського католицького університету.

Гуджеротті, К. (2017) *Місія на окупованих територіях: бути чи не бути*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://risu.ua/misiya-na-okupovanih-teritoriyah-buti-chi-ne-buti_n82894 [Дата перевірки: 15.06.2022].

Коцур, Т.Т. (2022) *Папа проголосив день посту за мир для України та світу*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2022-02/zaklyk-papy-do-postu-za-myr-v-ukrajini.html> [Дата перевірки: 15.06.2022].

Маринович, М. (2015) *Коли дипломатія переважає над засадами віри*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/02/13/7058451> [Дата перевірки: 15.06.2022].

Маринович, М. (2016) *Зустріч епохальна. Наслідки також*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/14/7098915> [Дата перевірки: 15.06.2022].

Святослав, архієп. (2016) *Зустріч, яка не відбулася?* [Електронний ресурс]. Доступно за: http://ugcc.ua/interview/zustr%D1%96ch_yakane_v%D1%96dbulasya_blazhenn%D1%96shiy_svyatoslav_75960.html [Дата перевірки: 15.06.2022].

Святослав, архієп. (2021) *Папа Римський найближчим часом може відвідати Україну*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.dw.com/uk/papa-rymskyi-naiblyzhchym-chasom-mozhe-vidvidaty-ukrainu-hlava-uhkts/a-59998706> [Дата перевірки: 15.06.2022].

Филипович, Л. (2017) *Релігія дуже повільно і слабо повертається у публічний простір України*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://risu.ua/religiya-duzhe-povilno-i-slabo-povertayetsya-u-publichniy-prostir-ukrajini-prof-lyudmila-filipovich_n82792 [Дата перевірки: 15.06.2022].

Франциск, Папа (2022a) *У Боже ім'я прошу, припиніть цю різню!* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2022-03/zaklyk-papy-pro-ukrajiny-13-bereznya.html> [Дата перевірки: 15.06.2022].

Франциск, Папа (2022b) *Ісус Христос став убогим задля вас. Послання Папи на VI Всесвітній день бідних*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://rkclviv.ua/news/view-Isus_Xrustos_stav_ubogum_zadlya_vas_Poslannya_Papu_na_VI_Vsesvitnij_den_bidnux-ua [Дата перевірки: 15.06.2022].

Центр Разумкова (2020) *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000–2020 рр. (інформаційні матеріали)*.

Юраш, А. (2022) *Україна і Ватикан готові, щоб Апостольська столиця стала місцем переговорів з Росією про припинення війни*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://risu.ua/ukrayina-i-vatikan-gotovi-shchob-apostolska-stolicya-stala-miscem-peregovoriv-z-rosiyeyu-pro-pripinennya-vijni---posol-yurash_n125659 [Дата перевірки: 15.06.2022].

Якубовська, В. (2020) *Церква вже не підтримує концепцію «справедливої війни»? А як щодо війни в Україні?* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://credo.pro/2020/10/275865> [Дата перевірки: 15.06.2022].

References

- Anonymous (1916), "Pope Eager to Convince the World at Large of His "Absolute Impartiality" in the War", *The New York Times*, July 24, p. 1.
- Babynskyi, A. (2020), *Patriarkhalnyy rukh v seredovyshchi ukrayinskykh hreko-katolykiv u diaspori (1964–1989 rr.)*. Publishing Ukrayinsky katolytskyi universytet.
- Coppa, F.J. (2013), *The Life & Pontificate of Pope Pius XII: Between History & Controversy*. The Catholic University of America Press.
- Dunn, D.J. (2004), *The Catholic Church and Russia: popes, patriarchs, tsars, and commissars*. Ashgate.
- Faggioli, M. (2020) *No easy solutions: a response to Weigel's critique of the Vatican-China deal*. [online] Available at: <https://www.ncronline.org/news/opinion/no-easy-solutions-response-weigels-critique-vatican-china-deal> [Accessed 15 June 2022].
- Fontana, L. (2022) *Intervista a Papa Francesco: «Putin non si ferma, voglio incontrarlo a Mosca. Ora non vado a Kiev»*. [online] Available at: https://www.corriere.it/cronache/22_maggio_03/intervista-papa-francesco-putin-694c35fo-ca57-11ec-829f-386f144a5eff.shtml [Accessed 15 June 2022].
- Gagliarducci, A. (2022) *Pope Francis, is that for Ukraine a 21st-century "ostpolitik"?* [online] Available at: <http://www.mondayvatican.com/vatican/pope-francis-is-that-for-ukraine-a-21st-century-ostpolitik> [Accessed 15 June 2022].
- Frantsysk, Papa (2022a) *U Bozhe imya proshu, prypynit tsyu riznyu!* [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2022-03/zaklyk-papy-pro-ukrajiny-13-bereznya.html> [Accessed 15 June 2022].
- Frantsysk, Papa (2022b) *Isus Khrystos stav ubohym zadlya vas. Poslannya Papy na VI Vsesvitnij den bidnykh*. [online] Available at: https://rkc.lviv.ua/news_view-Isus_Xrustos_stav_ubogum_zadlya_vas_Poslannya_Papu_na_VI_Vsesvitnij_den_bidnykh-ua [Accessed 15 June 2022].
- Fylypovych, L. (2017) *Relihiya duzhe povilno i slabo povertayetsya u publichnyy prostir Ukrajiny*. [online] Available at: https://risu.ua/religiya-duzhe-povilno-i-slabo-povertayetsya-u-publichnyy-prostir-ukrajini-prof-lyudmila-filipovich_n82792 [Accessed 15 June 2022].

Gagliarducci, A. (2022) *Pope Francis, is that for Ukraine a 21st-century "ostpolitik"?* [online] Available at: <http://www.mondayvatican.com/vatican/pope-francis-is-that-for-ukraine-a-21st-century-ostpolitik> [Accessed 15 June 2022].

Gudzherotti, K. (2017) *Misiya na okupovanykh terytoriyakh: buty chy ne buty*. [online] Available at: https://risu.ua/misiya-na-okupovanih-teritoriyah-buti-chi-ne-buti_n82894 [Accessed 15 June 2022].

Himes, K.R. (1994), "War", in: Dwyer, J.A., Montgomery, E.L. (Eds.), *The New Dictionary of Catholic Social Thought*. Liturgical Press, pp. 977–982.

Holy See (1948) *Radiomessaggio di Sua Santità Pio XII al mondo intero in occasione del Natale*. [online] Available at: https://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1948/documents/hf_p-xii_spe_19481224_un-tempo.html [Accessed 15 June 2022].

Holy See (2022) *Audiencja generalna Ojca Świętego Franciszka*. [online] Available at: <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2022/documents/20220302-udienza-generale.html> [Accessed 15 June 2022].

Kertzer, D.I. (2022) *The Pope's Secret Back Channel to Hitler*. [online] Available at: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2022/05/pope-pius-xii-negotiation-hitler-catholic-church/639435> [Accessed 15 June 2022].

Kotsur, T.T. (2022) *Papa proholosyv den postu za myr dlya Ukrayiny ta svitu*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2022-02/zaklyk-papy-do-postu-za-myr-v-ukrajini.html> [Accessed 15 June 2022].

Marynovych, M. (2015). *Koly dyplomatiya perevazhaye nad zasadamy viry*. [online] Available at: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/02/14/7098915> [Accessed 15 June 2022].

Massaro, T., Shannon, T.A. (2003), *Catholic Perspectives on Peace and War*. Rowman & Littlefield Publishers.

Miller, P.D. (2022) *Pope Francis on Just War and Ukraine*. [online] Available at: <https://providencemag.com/2022/03/pope-francis-just-war-ukraine> [Accessed 15 June 2022].

Napolitano, M.L. (2022) *On the Already-Public Negotiations Between the Holy See and Germany*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2022-06/vatican-osservatore-romano-response-pope-at-war-kertzer.html> [Accessed 15 June 2022].

Parolin Card. (2019) *Holy See at Forefront Protecting the Human Person*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/>

[news/2019-02/cardinal-pietro-parolin-holy-see-protecting-human-person.html](https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2022-02/parolin-may-those-who-hold-the-fate-of-the-world-in-their-hands.html) [Accessed 15 June 2022].

Parolin P. (2022) *May Those Who Hold The Fate of the World in Their Hands Spare Us From the Horrors of War*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2022-02/parolin-may-those-who-hold-the-fate-of-the-world-in-their-hands.html> [Accessed 15 June 2022].

Pease, N. (1991), "Poland and the Holy See, 1918–1939", *Slavic Review*, Vol. 50, pp. 521–530.

Pope Francis (2022a) *Address of his Holiness Pope Francis to the members of the diplomatic corps accredited to the Holy See*. [online] Available at: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2022/january/documents/20220110-corpo-diplomatico.html> [Accessed 15 June 2022].

Pope Francis (2022b) *Angelus*. [online] Available at: <https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2022/documents/20220313-angelus.html> [Accessed 15 June 2022].

Pope Francis (2022c) *Angelus*. [online] Available at: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2022/documents/20220327-angelus.html> [Accessed 15 June 2022].

Pullella, P. (2022) *Departing from Protocol, Pope Goes to Russian Embassy Over Ukraine*. [online] Available at: <https://www.reuters.com/world/pope-went-russian-embassy-express-concern-over-war-moscow-envoy-2022-02-25> [Accessed 15 June 2022].

Ratzinger, J. (2005) *After the 9/11 Attacks*. [online] Available at: <https://zenit.org/2005/04/27/cardinal-ratzinger-after-the-9-11-attacks> [Accessed 15 June 2022].

Riccardi, A. (1992), *Il Vaticano e Mosca, 1940–1990*, Storia e società. Laterza, Roma; Bari.

Rocca, F.X. (2022) *Pope's Wariness of U.S.-Dominated World Shapes His Russia, China Stances*. [online] Available at: <https://www.wsj.com/articles/popes-wariness-of-u-s-dominated-world-shapes-his-russia-china-stances-11655976795> [Accessed 15 June 2022].

Russo, C. (2022) *Pope Francis, Just War Theory, the Ukraine, and Beyond: Can War Be Just?* [online] Available at: <https://canopyforum.org/2022/05/04/pope-francis-just-war-theory-the-ukraine-and-beyond-can-war-be-just> [Accessed 15 June 2022].

Spadaro, A. (2022) *Pope Francis in Conversation with the Editors of European Jesuit Journals*. [online] Available at: <https://www.laciviltacattolica.com/pope-francis-in-conversation-european-jesuit-journals> [Accessed 29 June 2022].

Stehle, H. (1981), *Eastern Politics of the Vatican, 1917–1979*. Ohio University Press.

Svyatoslav, arkhiep. (2016) *Zustrich, yaka ne vidbulasya?* [online] Available at: http://ugcc.ua/interview/zustr%D1%96ch_yaka_ne_v%D1%96dbulasya_blazhenn%D1%96shiy_svyatoslav_75960.html [Accessed 15 June 2022].

Svyatoslav, arkhiep. (2021) *Papa Rymskyi nayblyzhchym chasom mozhe vidvidaty Ukrainu*. [online] Available at: <https://www.dw.com/uk/papa-rymskyi-naiblyzhchym-chasom-mozhe-vidvidaty-ukrainu-hlava-uhkts/a-59998706> [Accessed 15 June 2022].

Tornielli, A. (2022) *The Pope's voice, crying out in the desert*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2022-03/pope-francis-war-ukraine-editorial-tornielli.html> [Accessed 29 March 2022].

Tsentr Razumkova (2020), *Osoblyvosti relihiynoho i tserkovno-relihiynoho samovyznachennya hromadyan Ukrainy: tendentsiyi 2000–2020 rr. (informatsiyini materialy)*.

Vatican News (2022a) *Pope reiterates call for peace in Ukraine as diplomatic efforts continue*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2022-02/pope-reiterates-his-call-for-peace-in-ukraine-as-diplomatic-effo.html> [Accessed 15 June 2022].

Vatican News (2022b) *Papa Frantsysk proviv videokonferentsiyu z Patriarkhom Kirilom*. [online] Available at: <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2022-03/papa-pogovoryv-z-kirilom.html> [Accessed 15 June 2022].

Ventresca, R. (2013), *Soldier of Christ: the Life of Pope Pius XII*. Belknap Press of Harvard University Press.

Verdú, D. (2022) *Pío XII, un papa entre la santidad y Hitler*. [online] Available at: <https://elpais.com/cultura/2022-06-26/pio-xii-un-papa-entre-la-santidad-y-hitler.html> [Accessed 15 June 2022].

Weigel, G. (2016) *The Ostpolitik Failed. Get Over It*. [online] Available at: <https://www.firstthings.com/web-exclusives/2016/07/the-ostpolitik-failed-get-over-it> [Accessed 15 June 2022].

Weigel, G. (2020) *Thoughts on China-Vatican diplomacy*. [online] Available at: <https://www.catholicweekly.com.au/george-weigel-thoughts-on-china-vatican-diplomacy> [Accessed 29 June 2022].

Weigel, G. (2022) *Reconsidering Vatican Ostpolitik: The Statecraft of a Saint*. [online] Available at: <https://angelicum.it/announcements/2022/05/27/reconsidering-vatican-ostpolitik-the-statecraft-of-a-saint-a-lecture-by-prof-george-weigel> [Accessed 15 June 2022].

Yakubovska, V. (2020) *Tserkva vzhe ne pidtrymuye kontseptsiiu «spravedlyvoyi viyny»? A yak shchodo viyny v Ukraini?* [online] Available at: <https://credo.pro/2020/10/275865> [Accessed 15 June 2022].

Yurash, A. (2022) *Ukrayina i Vatykan hotovi, shchob Apostolska stolytsya stala mistsem perehovoriv z Rosiyeyu pro prypynennya viyny.* [online] Available at: https://risu.ua/ukrayina-i-vatykan-gotovi-shchob-apostolska-stolicya-stala-mistsem-perehovoriv-z-rosiyeyu-pro-prypinennya-vijni---posol-yurash_n125659 [Accessed 15 June 2022].